

Volodymyr Gorbatenko

Doctor of Political Sciences, Professor, Leading Researcher, Legal Department problems of political science, Institute of State and Law named after V.M. Koretsky NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0002-2400-954X>
e-mail: stateandlaw@ukr.net

CONCEPTUAL AND CATEGORIAL BASIS OF INTERPRETATION LEGAL POLICY

Abstract

The balance between politics and law is a particular area that requires a concerted effort from the legal and political sciences. In line with this, the urgent issue is to find out the particularities of discourse regarding the interaction between politics and law. The purpose of this study is to identify and identify the characteristic features of the basic concepts and categories by which it is expedient to systematize cross-sectoral knowledge in the political and legal sphere. The concept of political and legal reality is proposed to include such concepts as «legal policy», «legal law», «political law», «political and legal values», «social state».

These concepts are viewed from the following perspective: «legal policy» (the basis of legal legitimation, consolidation and implementation of the political course of the country, the will of official leaders and power structures); «Legal law» (normative legal act, the source of which is the sovereign will of the people and whose task is in accordance with the purpose of law and the nature of social relations); «Political law» (regulatory system aimed at supplementing the formal and legal component of natural law management, regulation of the main political structures); «Political and legal values» (the defining characteristics of the collective and individual consciousness that affect the norms, expectations, standards, which are realized in the relations of people, and also form the new foundations of spiritual, cultural, ideological development); «Social state» (the type of state, the basis of which is the desire to provide every citizen with decent living conditions, social protection, participation in the management of production, and ideally about equal life chances, opportunities for self-realization of the individual). Important for the study of the problems of legal political science are also dichotomous correlations of the categories «monism—pluralism in politics and law», «political will—will in law», «political expediency—legal pragmatism». At the same time, the proposed list is indicative and does not exhaust the possibility of applying other concepts and categories that accompany a rather ambiguous relationship between policy and law.

The study applied descriptive and systematic methods that allowed us to summarize and optimize important information to identify key parameters of development and dynamic changes in political and legal reality. In-depth mastery of certain concepts and categories opens new opportunities for further study of state and legal phenomena. In accordance with the tasks of the legal and political sciences, an important problem of the present is the study of boundary problems of politics and law, for a deep understanding of which should combine the resources of the above sciences. First of all, we are talking about the most significant political and legal problems that arise in the context of global state-social transformations.

Key words: legal policy; legal law; political law; political and legal values; social state

Горбатенко Володимир Павлович

Доктор політичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, провідний науковий співробітник відділу правових проблем політології, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України (м. Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-2400-954X>
e-mail: stateandlaw@ukr.net

ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНА ОСНОВА ОСМИСЛЕННЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ ДІЙСНОСТІ

Резюме

Співвідношення політики і права є особливою сферою, що потребує консолідованих зусиль правової і політичної наук. У відповідності з цим актуальною проблемою є з'ясування особливостей дискурсу, що стосується взаємодії політики і права. Метою даного дослідження є визначення і виявлення характерних ознак основних понять і категорій, за допомогою яких доцільно здійснювати систематизацію міжгалузевого знання у політико-правовій сфері. До потенціалу осмислення політико-правової дійсності пропонується віднести такі поняття, як «правова політика», «правовий закон», «політичне право», «політико-правові цінності», «соціальна держава». Доведено, що важливими для дослідження пропонованої проблематики є також дихотомічні співвідношення таких категорій як «монізм—плюралізм у політиці й праві», «політична воля—воля у праві», «політична доцільність—правовий прагматизм». Поглиблене опанування визначених понять і категорій відкриває нові можливості для подальшого дослідження державно-правових явищ. У відповідності із завданнями, які виконують юридична і політична науки, важливою проблемою сучасності є дослідження межових проблем політики і права, для глибокого розуміння яких слід поєднувати ресурси вищезазначених наук. Йдеться насамперед про найбільш суттєві проблеми політико-правового характеру, що постають в умовах глобальних державно-суспільних трансформацій.

Ключові слова: правова політика; правовий закон; політичне право; політико-правові цінності; соціальна держава

Вступ

У дискурсі, що стосується визначення основних параметрів співвідношення політики і права, поступово формується і вдосконалюється специфічна понятійно-категоріальна основа, що підтверджує необхідність систематизації міжгалузевого знання. До потенціалу осмислення політико-правової дійсності, поряд з родовими поняттями «політика» і «право», слід віднести такі поняття, як «правова політика», «правовий закон», «політичне право», «політико-правові цінності», «соціальна держава». Важливими для дослідження цієї проблематики є також дихотомічні співвідношення таких категорій як «монізм—плюралізм у політиці й праві», «політична воля—воля у праві», «політична доцільність—правовий прагматизм». Одразу зазначимо, що пропонований перелік є орієнтовним і не вичерпує можливість застосування інших понять та категорій, що супроводжують досить неоднозначне співвідношення політики і права.

Методи дослідження

У процесі дослідження застосовано описовий і системний методи, що дозволили узагальнити й оптимізувати важливу інформацію для виявлення ключових параметрів розвитку і динамічних змін політико-правової дійсності.

Результати

Правова політика. Необхідність цілеспрямованого вироблення загальнонаціональної програми розвитку державності потребує визначення основних параметрів і пріоритетів правової політики, що слугує основою юридичної легітимациї, закріплення і здійснення політичного курсу країни, волі офіційних лідерів і владних структур. Спроби здійснювати ту чи іншу політику без правового забезпечення, як правило, приречені на поразку. Правова політика «втілює в собі різні політичні поняття й дозволяє виробити ту чи іншу практику використання різноманітних методів у пізнанні правової дійсності в рамках тієї чи іншої методології» [1, с. 177].

Основоположними принципами правової політики є соціальна обумовленість, наукова обґрунтованість, стійкість і передбачуваність, легітимність, демократичний характер, гуманність і моральні начала, справедливість, гласність, поєднання інтересів особистості й держави, пріоритетність прав людини, відповідність міжнародним стандартам. На думку О. Минькович-Слободяник, до ключових теоретичних аспектів розуміння правової політики можна віднести: «1) трактування політики як генетичної основи правової політики; 2) розуміння права як підґрунтя, необхідного для функціонування й існування правової політики; 3) взаємопроникнення права і політики, їх поєднання в такому феномені, як правова політика, тобто усвідомлення політичного змісту права і правової основи політики» [2, с. 6]. До основних пріоритетів розвитку правової політики й застосування її в державотворенні належать: формування основ правової держави і громадянського суспільства; вдосконалення законодавства і практики його застосування; створення надійної політико-правової бази здійснюваних реформ; боротьба зі злочинністю, вироблення антикорупційних заходів; подолання правового нігілізму, виховання законслухняної особистості.

Правовий закон. Як відомо, закони за своїм змістом і значенням можуть бути прогресивними і відсталими, логічно вмотивованими і суперечливими, справедливими і несправедливими, адекватними і неадекватними волі народу та сутності права. Відповідно утвердження правового закону пов'язано з потребою поглибленого дослідження законотворчої і правотворчої складових українського державотворення, насамперед у зв'язку з тим, що «останнім часом намітилася тенденція зниження якості прийнятих законів, а саме їх неузгодженість, суперечливість, і, як наслідок цього, обмежений період дії закону, численні зміни та доповнення, що вносяться до закону, що, в кінцевому підсумку, призводить до неефективності, підриває принцип верховенства закону» [3, с. 7–8].

За визначенням А. В. Грищенко, правовий закон — «нормативно-правовий акт, спрямований на реалізацію конституційних прав і свобод людини і громадянина, джерелом походження якого є суверенна воля народу, тожона за своєю суттю та своїм змістом гуманістичним ідеям та загальнолюдським цінностям, а метою регулювання — забезпечення існування громадянського суспільства, демократичної, соціальної, правової держави та досягнення верховенства права» [4, с. 6]. Зміст зазначеного визначення засвідчує, що створення правового закону залежить від рівня політичної і правової культури в суспільстві та від їх реального взаємовпливу, а також від ситуації, що об'єктивно складається в тих чи інших умовах. Це означає, що правовий закон має відповідати природі суспільних відносин, завданням політичного розвитку. В протилежному випадку може виникнути небезпечна ситуація, за якої правове регулювання виявляється нездатним забезпечувати правові очікування, «створює надлишок правового регулювання, а на додачу ще й вимагає беззастережного виконання всіх «приписів», і формує тим самим механічне, тоталітарне суспільство» [5, с. 396]. Отже, завдання закону полягає у відповідності призначенню права, яке, в свою чергу, має пристосовуватись до суспільних відносин.

З утвердженням правових законів значною мірою пов'язане досягнення політичної стабільності й консолідації суспільства.

Політичне право. Формування праворозуміння значною мірою пов'язане з концепцією «політичного права». Серед сучасних юристів і політологів на пострадянському просторі до поняття «політичне право» звертаються чимало науковців, зокрема І. Кресіна, В. Шпак, Л. Яровенко, О. Костенко, П. Баранов, А. Ковлер, М. Матузов, М. Мізулін, погляди яких є важливим ідейно-теоретичним підґрунтям правової політології. У процесі наукового дискурсу постають різні аспекти розуміння політичного права.

А. Ковлер «переконливо аргументує наявність «політичного права», по-перше, можливістю «старіння» деяких норм конституційного права й неможливістю (чи недоцільністю) їх оперативного вдосконалення; по-друге, впливом на «реальну» Конституцію політичних традицій і звичаїв, які потребують вивчення та упорядкування не лише політичною наукою, а й політичним правом з його власними методами дослідження; по-третє, досвідом країн із неписаними конституціями (передовсім Великої Британії), в яких статусне право, що регламентує політичну діяльність, є фактично парламентським правом» [6].

О. Костенко описує концепцію політичного права з точки зору соціального натуралізму й відповідно зазначає, що здійснення управління в державі на за допомогою політичного права дозволить гармонізувати відносини між державою і суспільством. На його думку, політичне право «можна визначити як норми, яких слід дотримуватися в політиці, щоб при управлінні суспільним життям за допомогою влади не порушувати закони соціальної природи, тобто щоб у політиці не проявлялось чиясь свавілля». Вчений вважає, що політика має бути врегульована конституцією, яка становить собою «Основной закон політичного права, що визначає правовий статус держави і правовий статус громадянина в політичних відносинах» [7, с. 165].

Узагальнюючи різні наукові підходи, слід зазначити, що під політичним правом вчені розуміють: 1) сукупність політико-правових норм, які відображають і регулюють колективне й індивідуальне життя людей — їх інтереси, цілі, ідеали, переконання; 2) своєрідний засіб доповнення формально-юридичної складової управління природно-правовою, що дозволяє його тлумачити «як право суспільних змін, як право динамічне, де постійно присутня ситуація вибору і плюралізм мислення, прийняття рішень і діяльності» [8]. 3) галузь права, що визначає компетенцію, форми діяльності органів політичного характеру, механізми прийняття ними рішень, а також включає регулювання, яке стосується основних політичних структур і системи суспільних цінностей й накладає обмеження на політичну владу [9]; 4) важливий сегмент управління державою й суспільством, що дозволяє регулювати діяльність і порядок функціонування політичних партій, скеровувати виборчий процес, узгоджувати соціальні інтереси, вирішувати інші питання, які не можуть обмежуватися вивченням у рамках адміністративного і конституційного права.

Розглядаючи політичне право, можна погодитись із канадським дослідником Г. Тарді, який зазначає, що застосування його потенціалу є «відображенням зростаючої легалізації політики і публічного адміністрування в епоху домінування письмових конституцій» [10]. А отже поява у науковому дискурсі політичного права, його оформлення у самостійний напрям досліджень є свідченням всезростаючої єдності політики і права.

Соціальна держава. До усвідомлення сутнісних характеристик соціальної держави дослідників спонукає насамперед потреба наповнення політико-правового реформування держави й суспільства соціальним змістом. При цьому, варто зауважити, що концепція соціальної держави принципово відрізняється як від традиційних ліберальних, що заперечують втручання держави у сферу розподілу доходів, в економіку і культуру, так і від зрівняльних ідей, в основі яких лежить прагнення досягти загального добробуту переважно за рахунок перерозподілу матеріальних та інших благ. Перехід до держави зазначеного типу можливий лише за умови розробки

системної стратегії реформ, пов'язаних з розвитком ринкового господарства, громадянського суспільства, правової держави.

Надзвичайно важливою політико-правовою проблемою є обґрунтування принципів, на які має орієнтуватись соціальна держава. Оскільки ідея держави означеного типу постала як необхідність подолання відчуження від неї особистості й суспільства, нагальною проблемою є неухильне слідування принципам її побудови й діяльності. До таких принципів, на думку В. Мілецького, належать: «відкритість державної влади, її демократизм і лібералізм, прихильність до громадянського миру і соціальної згоди, соціальної справедливості і солідаризму, нарешті, здійснення адресного соціального захисту населення через гарантоване соціальне забезпечення, стабільні соціальні виплати та багато іншого». Слідування названим принципам зумовлює «виникнення нової якості самої державної влади і політичних інститутів, які від відносин панування й підпорядкування з громадянами переходять до солідарних відносин на основі консенсусу інтересів, рівноправного соціального контракту і справжнього партнерства» [11, с. 96].

До найважливіших принципів підтримання гармонійних відносин між громадянами і державою, які сприяють наповненню функціонування державного механізму соціальним змістом, також належать принципи солідарності й субсидарності. Солідарність передбачає єдність та цілеспрямоване об'єднання різних груп і верств суспільства довкола основних визначених державою цілей і цінностей, як поточних, так і на довгострокову перспективу. Ідея солідарності ґрунтується на допомозі сильніших слабшим, на взаємній підтримці і взаємних обов'язках громадян перед державою та один перед одним. Принцип субсидарності отримав розгорнуте обґрунтування у соціальному вченні католицької церкви і набув соціально-державного змісту у практиці державного будівництва ФРН та ін. розвинених країн Заходу. Субсидарність є принципом організації і діяльності держави та інших інститутів, згідно з яким вищі ешелони управління виконують лише ті завдання, які виявляються не під силу нижчим за рангом органам і зобов'язуються допомагати останнім у підтриманні їхньої самостійності та власної відповідальності. Ініційована державою субсидарність сприяє подоланню споживацької психології у громадян та їхніх об'єднань, функціонального перевантаження держави, неконтрольованого розростання бюрократії, а також стимулює групову та особисту ініціативу населення.

Окрім вищезазнаного, необхідно зважати й на те, що соціальна держава у кожній країні формується, виходячи із специфіки національних, історичних, соціально-політичних, географічних умов та традицій співіснування в межах конкретного суспільства. Відповідно до цього правовій політології слід зосередитись на створенні моделі, яка дозволить знайти соціуму власний, оптимальний шлях до соціальної держави. Основу такої моделі, на нашу думку, мають становити: центристська політика з орієнтацією на соціальний компроміс; конституційний обов'язок усіх владних структур підпорядковувати свою діяльність загальнодержавному інтересу, задоволенню соціальних потреб населення, підтриманню в суспільстві спокою, соціального миру; створення умов для вільного і всебічного розвитку особистості, реалізація її законних інтересів у єдності з інтересами суспільства; опрацювання ефективного інструментарію соціально орієнтованої політики держави, що включає систему правових, організаційних, планових і фінансово-економічних важелів та механізмів, здатних забезпечувати соціальні права і прожитковий мінімум кожному громадянину.

Політико-правові цінності. Будь-яке суспільство зберігає свою цілісність завдяки інтегруючій ролі цінностей, які не лише потребують обґрунтування, а й самі визначають норми, очікування, стандарти, що реалізуються у взаєминах людей, а також формують нові основи духовного, культурного, ідеологічного розвитку. Саме цінності «у найбільш складні періоди якісних змін у державі стають тими системовизначальними факторами, що формують зміст, умови, темпи, способи прогресивного розвитку суспільства» [12, с. 4]. Досвід демократичних країн доводить, що працюючу модель політико-правової системи неможливо створити лише інстру-

ментальними засобами. Її необхідно творити через залучення потенціалу базових цінностей, до яких, зокрема, можна віднести такі цінності, як рівність, справедливість, відповідальність.

Негативним явищем, пов'язаним із проблемою забезпечення рівності як політико-правової цінності в сучасній Україні, є криза розподілу. Порушивши принципи, на яких базується соціальний контракт між правлячою елітою і населенням, українська влада довела до небезпечної межі соціокультурний розкол суспільства. В умовах здійснення реформ такий розкол виникає об'єктивно і так чи інакше веде до протистояння соціальних груп з високими можливостями та доходами і тими, хто опиняється на протилежному полюсі. Однак в Україні це протистояння має не тільки економічний характер, воно стало політико-культурним параметром модернізації. Витоки такого стану розвитку суспільства слід шукати не в об'єктивному характері швидкого вдосконалення суспільства, а в суб'єктивно створених умовах домінування несправедливості й порушенні існуючих критеріїв соціальної справедливості.

Проблема подолання кризи розподілу, що означає забезпечення допустимої політико-правової межі соціальної рівності, в Україні може бути вирішена за умови забезпечення таких напрямів суспільно-політичного розвитку, як: 1) розвиток малого підприємництва, формування середнього класу; розв'язання проблеми власності з урахуванням соціальної справедливості, відповідної вимогам і потребам більшості суспільства; 2) створення в суспільстві ситуації рівності у забезпеченні основних прав та обов'язків, а також допущення соціальної і економічної нерівності на основі справедливості, яка дає можливість надання компенсаційних переваг для кожної людини й, зокрема, для менш забезпечених членів суспільства; досягнення рівності і відкритості доступу до владно значущих відповідальних посад на основі конкурентного відбору; 3) подолання лицемірства представників влади, пов'язаного з намаганнями приховати опікування виключно власним добробутом за гучними заявами про їхнє прагнення до забезпечення народного добробуту, а також цинізму населення, пов'язаного з поступовою втратою значимості моральних норм та ідеалів.

Справедливість позначає наявність у соціальному світі правових засад і виражає його правильність, імперативність та необхідність. Виходячи з цього, діяти по-справедливості означає діяти правомірно, відповідно до загальних вимог права. Для українського суспільства у ментально-психологічному плані справедливість є цінністю традиційною, поряд з такими визначальними критеріями суспільних орієнтацій, як поміркованість, совість, рівність, відповідальність, соціальна злагода, чесність, толерантність, порядність тощо. Спираючись на сформовані в суспільних науках підходи, із сучасної політико-правової точки зору, справедливість може бути визначена як: внутрішня властивість і якість права; нормативне поняття моралі, що відіграє значну роль у соціально-політичній і правовій свідомості людей; соціальна цінність, захищати й культивувати яку в умовах демократичного розвитку покликана вся система політики і права. «Первинним предметом справедливості, — зазначає Джон Ролз, — є основна структура суспільства, чи, точніше, спосіб, у який чільні соціальні інституції розподіляють фундаментальні права та обов'язки й визначають розподіл переваг від соціальної співпраці» [13, с. 31].

Однією із складових успіху реформ має стати особиста відповідальність суб'єктів її реалізації як необхідна визначальна ознака розвитку соціуму на початку ХХІ ст., що вкладається у тезу, сформульовану відомим філософом права Полем Рікером: «Ви відповідальні за те, що спричинили ваші дії, але ви також відповідальні за інше — за те, що це робилося за вашим дорученням або під вашим наглядом, а в деяких випадках ви відповідальні й за те, що робилося і поза межами вашої відповідальності» [14, с. 42–43]. Отже, сьогодні нам необхідно включити потенціал відповідальності як політико-правової цінності, що передбачає: 1) створення дієвих механізмів притягнення вищих посадових осіб до персональної відповідальності; 2) налагодження постійного зв'язку інститутів державної влади із суспільством. На особливу увагу заслуговує висновок С. Балана: «Застосування інститутів конституційно-правової та політичної

відповідальності можливе лише за умов демократичного політичного режиму, коли реалізується принцип легітимності державної влади та існує достатній вплив правової та політичної культури громадян, необхідний для усвідомлення ними основних цінностей демократії» [15, с. 17].

Монізм — плюралізм у політиці й праві. Досить складним співвідношенням, що не вписується в традиційні дослідження, є дихотомічне поєднання категорій «монізм» і «плюралізм». Оскільки воно становить собою важко вловиму прикмету політико-правового розвитку, за своєю сутністю воно тяжіє до визначальних проблем правової політології. Йдеться насамперед про необхідність досягнення єдності суспільства й держави, уникнувши соціально небезпечних крайнощів. Привертаючи увагу до означеної проблематики, М. Остапенко зазначає: «Загальні реалії сучасності зумовлені відмовою від монізму в методології науки та існуючій практиці. Водночас спостерігається панування двох небезпечних тенденцій: з одного боку, це процес глобалізації, що супроводжується уніфікацією, стиранням відмінностей, стандартизацією стилю і способу життя. Нині можна виявити наслідки моністичних проявів у спробах побудови єдиної системи соціального і політичного буття. З іншого боку, посилюються процеси суспільної дезінтеграції, атомізації, що спричиняють втрату необхідних соціальних зв'язків та кризу соціальної, політичної цілісності та національної ідентичності» [16, с. 5].

Монізм у політиці й праві правова політологія розглядає як ідейно-регулятивний принцип, що сприймає всю багатогранність світу на основі лише одного з принципів політико-правових знань і розуміння буття. Згідно з цим принципом життя суспільства у своїй основі повинне мати єдиний орієнтир, а підпорядкованість влади єдиному центру розглядається як суттєвий чинник забезпечення соціального порядку.

Необхідність осмислення явища монізму на сучасній основі пов'язана з тим, що значна частина дослідників продовжують пов'язувати його лише з тоталітарними політико-правовими системами, що прагнуть до тотального контролю над життям суспільства в цілому і кожної людини зокрема. Реалії нашого часу переконливо засвідчують, що монізм залишається характерною ознакою розвитку країн з незавершеними демократичними перетвореннями. Для нього, зокрема, характерні такі основні риси: спрямування всіх суспільних ресурсів на досягнення в майбутньому якоїсь ефемерної універсальної мети; нетерпимість до альтернативних поглядів, позицій та аргументів опонентів, фанатизм у відстоюванні уніфікованих позицій і принципів; міфологізація моноідеології з наданням їй містично-релігійного характеру; ідентифікація індивідуальних і колективних цілей; нетерпимість до протилежних або несхожих з даною політико-правовою системою варіантів суспільно-політичного розвитку і закритість цієї системи.

У сучасному політико-правовому розвитку монізму протистоїть плюралізм із властивим йому утвердженням однієї з істин демократичного розвитку, яка ґрунтується на принципі, що людське суспільство занадто різноманітне для єдності моністичного типу. Плюралізм є основоположним принципом людського співжиття, що передбачає різноманітність поглядів, підходів, позицій, концепцій у політичній і правовій діяльності. Плюралізм — один із найважливіших критеріїв демократизму та гуманізму в розвитку суспільства й держави, несумісний з одержавленням соціального, політичного і правового життя, монополізацією та централізацією влади і управління. Правова політологія виходить з того, що характерними ознаками розвинутих форм державності та громадянського суспільства є багатоваріантність, вибір, альтернативність, свобода. В економічній політиці формою вияву плюралізму є багатоманітність форм власності й правових норм її організації. У соціальній політиці — багатоманітність соціальних інтересів і відповідна стратифікація суспільства. У культурно-духовній сфері — це свобода дискусій, гласність, різноманітність поглядів і думок.

Політико-правовий плюралізм означає закономірний наслідок конституційно визначених прав і свобод людини та громадянина, таких як свобода думки і слова, світогляду і віросповідання, право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації, на участь в управлінні державними справами. Суттєвими характеристиками плюралізму в політико-правовому

розвитку є багатопартійність, різноманітність політичних рухів, виборчих об'єднань, профспілок, громад, організацій. Разом з тим утвердження плюралізму як демократичного принципу забороняє утворення і діяльність політичних партій та інших громадських об'єднань, мета і дії яких спрямовані на насильницьку зміну основ конституційного ладу, порушення цілісності й національної безпеки держави, утворення збройних формувань, розпалювання соціальної, расової, національної і релігійної ворожнечі.

Політична воля—воля у праві. У контексті політико-правових досліджень особливе значення має з'ясування наступних проблем, так чи інакше пов'язаних із особливою роллю політичної волі в державотворчому процесі: прийняття суб'єктами політичного процесу дійових рішень, спрямованих на вдосконалення політичної системи, налагодження владно-суспільних комунікацій, модернізацію держави і громадянського суспільства; виявлення залежності вольових зусиль суб'єкта політики від політичних традицій, політичної культури, типу політичного режиму, розгортання політичної ситуації; подолання спотворених проявів політичної волі (макіавеллізму, волюнтаризму, нігілізму); осмислення зв'язку політичної волі зі свободою та незалежністю держави, формуванням нації та іншими чинниками, що спонукають людину (насамперед лідера, державного діяча) до глибоко усвідомлених самостійних дій: з'ясування об'єктивних та суб'єктивних детермінантів послідовної реалізації поставлених цілей і завдань у сфері політичного життя; визначення мотиваційних чинників реалізації політичної волі (політичних цінностей, рівня розвитку суспільної й індивідуальної свідомості, управлінської культури, соціальних норм і правил поведінки; аналіз сутності політичного лідерства та його вольових аспектів у демократичних і авторитарних державах.

Воля у праві означає: а) волевиявлення учасників суспільних відносин, які, будучи врегульовані правом, набувають форми правовідносин; б) важливий елемент, що визначає сутність даного типу права як фіксації закріплених чи санкціонованих державою вольових зусиль пачивних сил і народних мас, відображених у конституції, законах, юридичних нормах. Основними детермінантами вольового процесу в праві є: потреба (органічна, інтелектуальна, уявна), що спонукає суб'єкта правовідносин до зміни певної ситуації, дає поштовх необхідній для цього активності; інтерес (особистий, груповий, суспільний, державний) як об'єкт, необхідність реалізації усвідомлених потреб; установка—стан готовності суб'єкта до дії, джерело його активності, що утворюється з факторів потреби і ситуації; мотивація—регулятор людської життєдіяльності, що підтримує, змінює, блокує психічну поведінку суб'єкта.

Взаємопов'язаними складовими вольового процесу, з погляду права, виступають постановка мети (елемент психічної регуляції суб'єкта права) та її досягнення (одержання необхідного правового результату). Воля суб'єкта права реалізується у процесі подолання можливих труднощів, пов'язаних з потребою аналізу суспільно-політичної ситуації, з необхідністю корекції самої мети, боротьбою і протистоянням, що виникають під час її здійснення. Важливим різновидом безпосереднього втілення волі у праві є волездатність—юридично усвідомлена спроможність суб'єкта правильно спрямовувати свою поведінку (у кримінальному праві пов'язана з поняттями неосудності й афекту, в цивільному—з деліктною відповідальністю тощо).

Особливе місце належить державній волі. Остання—це детермінований загальнонародними інтересами суб'єктивно-регулятивний процес, пов'язаний із прагненням панівних сил чи всього суспільства надати своїм цілям та інтересам загальнообов'язкового характеру за допомогою владних розпоряджень та сили державного примусу. Даний різновид волі реалізується у вигляді системи юридичних норм, однак не завжди й не всі норми права є відображенням чи втіленням цієї волі, що пов'язане з різноманітними обставинами (політичним протистоянням у суспільстві, недосконалістю нормотворчого процесу, соціальними потрясіннями тощо). Державна воля розглядається здебільшого з двох основних позицій: 1) як воля, піднесена до рівня закону, що є визнанням державно-вольової сутності права, його нормативної ролі, гарантованої примусом держави; 2) у правовідносинах, вольовий характер яких означає, поряд

з обумовленістю державною волею, нерозривний зв'язок з волею і свідомістю людей, з їхньою здатністю реагувати на впливи права.

Політична доцільність — правовий прагматизм. Пропонована дихотомія розглядається як пара не протилежних, а радше контраверсійних сутностей. Кожна із цих категорій у практичному сенсі здатна зумовити як позитивні, так і негативні наслідки. Дуалістичну природу політичної доцільності підтверджують фахівці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого: «Загальновідомим є твердження про те, що політика не повинна впливати на право, а політична діяльність має бути підпорядкована праву. Разом з тим під час розбудови демократичної, правової держави виникають ситуації, які потребують швидкого реагування заради подолання соціальних конфліктів та протиріч, збереження громадянського миру, встановлення справедливості й рівноваги у суспільстві. Саме в таких випадках може реалізовуватися принцип «політичної доцільності». Застосування даного принципу, з одного боку, дозволяє вирішити складні соціально-політичні протиріччя за відсутності необхідних правових норм, а з другого боку, політична вмотивованість рішень без належного правового обґрунтування має сприйматися як виняток, доречний лише у суспільно важливих кризових обставинах» [17, с. 20–21].

Стихийне застосування політичної доцільності може зумовити надмірний суб'єктивізм в ухваленні політичних рішень, ігнорування чинних правових норм, забезпечення інтересів лише частини політичного класу й суспільства. У позитивній, чітко визначеній версії політична доцільність передбачає професіоналізм суб'єктів, які до неї вдаються, попередні консультації представників різних політичних сил, діалог влади з громадянським суспільством, належне правове оформлення. Політична доцільність не повинна здійснюватися на постійній основі. Її слід реалізовувати лише як тимчасовий механізм відновлення в суспільстві справедливості, законності, ліквідації прогалин, що виникають в умовах суспільних трансформацій, кризових явищ, конфліктних ситуацій. Значну роль у досягненні ефекту від застосування принципу політичної доцільності відіграє інституційна відповідальність і готовність державних органів щодо прийняття й реалізації суспільно значимих рішень.

Опозиційне до «політичної доцільності» поняття «правовий прагматизм» у своєму крайньому вираженні означає засіб досягнення практичної користі незалежно від об'єктивної реальності. Його теоретичне обґрунтування було започатковане у США в кінці 19 ст. (Ч. С. Пірс, згодом У. Джемс, Дж. Дьюї, Ф. К. С. Шиллер, Дж. Г. Мід). Правовий прагматизм вважає правове мислення фактором пристосування суб'єкта до правового середовища з метою успішної діяльності й досягнення суб'єктивних інтересів.

Доцільність правового прагматизму в сучасних умовах пов'язується з такими важливими принципами людської діяльності: потреба в практичних діях, матеріальний інтерес, вирішальна роль волі у забезпеченні правового розвитку, раціоналізація та обґрунтованість законотворення, підвищення ефективності державно-управлінських рішень. Правова політологія до осмислення ролі правового прагматизму підходить діалектично. Його позитивний характер полягає в тому, що він дозволяє розкрити потенціал правової діяльності, утвердити якості діловитості, практицизму, активності та ініціативності суб'єктів права. Негативні риси виявляються в абсолютизації суб'єктивного начала, раціоналізму, ігноруванні чинників об'єктивності, соціальної обумовленості правової діяльності, утвердженні волюнтаризму, вузького практицизму, бездуховності, дегуманізації, аморальності тощо.

Висновки

Таким чином, поглиблене опанування вищезазначених понять і категорій суттєво розширює параметри дослідження державно-правових явищ. Слід зважати на те, що юридична наука контролює переважно статичні соціальні сутності, нормативно-правове забезпечення державної діяльності. Натомість політологія звертається до вивчення соціальної динаміки, що включає не лише об'єктивні, а й суб'єктивні чинники (зразки поведінки, мотивацію діяльності, соці-

альні стереотипи, установки свідомості, національну ідентичність й регіональні ідентичності, групові й індивідуальні уявлення та ін.). У відповідності із завданнями, які виконують юридична і політична науки, важливою проблемою сучасності є дослідження межових проблем політики і права, для глибокого розуміння яких слід поєднувати ресурси вищезазначених наук. Йдеться насамперед про найбільш суттєві проблеми політико-правового характеру, що постають в умовах глобальних державно-суспільних трансформацій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Субочев В. В. О концепции правовой политики. Правовая политика и правовая жизнь. 2005. № 1. С. 177–187.
2. Минькович-Слободяник О. В. Правова політика: стратегічні пріоритети і напрями вдосконалення: монографія. Київ: Логос, 2012. 196 с.
3. Дутка Г. І. Критерії правового закону. Прикарпатський юридичний вісник. 2014. Випуск 2 (5). С. 7–16.
4. Грищенко А. В. Правовий закон: питання теорії та практики в Україні. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2002. 20 с.
5. Варданянц Г. К. Социологическая теория права: монография. Москва: Академический Проект, 2007. 439 с.
6. Древаль Ю., Тодика Ю. Формування парламентського права у процесі державотворення. Віче. № 7, квітень 2006. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/183/> (дата звернення — 17.08.2019).
7. Костенко А. Н. Концепция политического права с позиции социального натурализма. Трансформація політики в право: різні традиції та досвід: Матеріали міжнародної наукової конференції / За редакцією академіка НАН України, академіка АПРН України В. Я. Тація. Харків: Право, 2006. С. 163–169.
8. Мизулин М. Ю. Политология права: исходные основания и принципы. URL: http://www.civisbook.ru/files/File/Mizulin_pravo.pdf (дата звернення — 10.06.2019).
9. Banaszak B., Preisner A., Wprowadzenie do prawa konstytucyjnego. URL: <http://bibliotekacyfrowa.pl/Content/24606/014.pdf> (дата звернення — 20.08.2019).
10. Tardi G. Law of democratic governance / reviewed by Yu Xingzhong. Toronto: Carswell, 2004. URL: <http://www.bsos.umd.edu/gvpt/lpbr/subpages/reviews/tardi0905.htm> (дата звернення — 10.05.2019).
11. Милецкий В. П. Российская модернизация: Предпосылки и перспективы эволюции социального государства. Санкт-Петербург: Издательство СПб. ун-та, 1997. 125 с.
12. Денисенко В. М., Климончук В. Й. Аксиологія динаміки політичних процесів. — Львів: Простір-М, 2005. 246 с.
13. Ролз, Джон. Теорія справедливості. Пер. з англ. О. Мокровольського. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 822 с.
14. Рікер, Поль. Право і справедливість. Пер. із франц. Київ: Дух і Літера, 2002. 216 с.
15. Балан С. В. Співвідношення політичної та конституційно-правової відповідальності у здійсненні державної влади: Автореф. дис.... канд. політ. наук. — Київ, 2007. 20 с.
16. Остапенко М. А. Політичний плюралізм: нестабільність демократії та пошуки соціальної рівноваги: монографія. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. 350 с.
17. Мануйлов Є. М., Калиновський Ю. Ю. Вплив «політичної доцільності» на буття правових норм та цінностей у сучасному вітчизняному державотворенні. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2018. № 1 (36). С. 20–32.

REFERENCES:

1. Subochev V. V. O kontseptsii pravovoj politiki. Pravovaja politika i pravovaja zhyzn. 2005. № 1. S. 177–187.
2. Mynkovych-Slobodianyuk O. V. Pravova polityka: stratehichni priorytety i napriamy vdoskonalennia: monohrafiia. Kyiv: Lohos, 2012. 196 s.
3. Dutka H. I. Kryterii pravovoho zakonu. Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk. 2014. Vypusk 2 (5). S. 7–16.
4. Hryshchenko A. V. Pravovyi zakon: pytannia teorii ta praktyky v Ukraini. Avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv, 2002. 20 s.
5. Vardaniants H. K. Sotsyolohicheskaja teoriya prava: monohrafiia. Moskva: Akademicheskij Proekt, 2007. 439 s.
6. Dreval Yu., Todyka Yu. Formuvannia parlamentskoho prava u protsesi derzhavotvorennia. Viche. № 7, kviten 2006. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/183/> (data zvernennia—17.08.2019).
7. Kostenko A. N. Kontseptsija politicheskoho prava s pozitsii sotsialnoho naturalizma. Transformatsija polityky v pravo: rizni tradytsii ta dosvid: Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii / Za redaktsiieiu akademika NAN Ukrainy, akademika APrN Ukrainy V. Ya. Tatsiia. Kharkiv: Pravo, 2006. S. 163—169.
8. Myzulyn M. Yu. Politolohija prava: iskhodnyje osnovanija i printsypy. URL: http://www.civisbook.ru/files/File/Mizulin_pravo.pdf (data zvernennia—10.06.2019).
9. Banaszak B., Preisner A., Wprowadzenie do prawa konstytucyjnego. URL: <http://bibliotekacyfrowa.pl/Content/24606/014.pdf> (data zvernennia—20.08.2019).
10. Tardi G. Law of democratic governance / reviewed by Yu Xingzhong. Toronto: Carswell, 2004. URL: <http://www.bsos.umd.edu/gvpt/lpbr/subpages/reviews/tardi0905.htm> (data zvernennia—10.05.2019).
11. Miletskij V. P. Rossijskaja modernizatsija: Predposylki i perspektivy evoliutsii sotsialnoho hosudarstva. Sankt-Peterburh: Izdatelstvo S.-Peterburhskoho universiteta, 1997. 125 s.
12. Denysenko V. M., Klymonchuk V. Y. Aksiolohiia dynamiky politychnykh protsesiv.—Lviv: Prostir-M, 2005. 246 s.
13. Rolz, Dzhon. Teoriia spravedlyvosti. Per. z anhl. O. Mokrovolskoho. Kyiv: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2001. 822 s.
14. Riker, Pol. Pravo i spravedlyvist. Per. iz frants. Kyiv: Dukh i Litera, 2002. 216 s.
15. Balan S. V. Spivvidnoshennia politychnoi ta konstytutsiino-pravovoi vidpovidalnosti u zdiisnenni derzhavnoi vlady: Avtoref. dys.... kand. polit. nauk.—K., 2007. 20 s.
16. Ostapenko M. A. Politychnyi pliuralizm: nestabilnist demokratii ta poshuky sotsialnoi rivnovahy: monohrafiia. Kyiv: Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Draghomanova, 2013. 350 s.
17. Manujlov Je. M., Kalynovskij Ju. Ju. Vplyv «politychnoi docilnosti» na buttja pravovykh norm ta cinnostej u suchasnomu vitchyznanomu derzhavotvorenni. Visnyk Nacional'nogho universytetu «Jurydychna akademija Ukrainy imeni Jaroslava Mudrogho». 2018. # 1 (36). S. 20–32.